

Ἐγκαταλείπω τό Κόμμα

Ἡ παγίδα

*Εἶχες τά χέρια σου γιομάτα τραγούδια
τά πόδια σου ἀγγίζανε τό πράσινο νερό
τά ὄνειρά σου σεργιάνιζαν στούς δρόμους
ἢ σκέψη σου ρύθμιζε τῆς μέρας τό ρυθμό.*

*Βοή τ' αὐτοκίνητα κι ἠλεκτρικές ρεκλάμες
σκεπάζαν τόν ἀπόηχο στίς φτωχογειτονιές.
Ἡ νύχτα μούγκριζε στούς λασπωμένους δρόμους
δύο φίλοι ἀντάλλασσαν τόν ὄρο τόν ἱερό.*

*Ποιός νά σοῦ τό ἔλεγε, αὐτός μέ τήν τραγιάσκα
τό μάτι πύρινο, τό γένη ἀχριστό
τό σάλιο κίτρινο κι ὁ λόγος του ἀντάρα
στά σπλάχνα γλίστραγε σάν σίδερο καντό.*

*Κι ἐσύ τόν πίστεψες καί δίχως ἄλλη σκέψη
μπήκες στό δρόμο τόν στενό, τόν δίχως γυρισμό.
Ποιός νά σοῦ τό ἔλεγε, παιδί, αὐτός μέ τήν τραγιάσκα
παγίδα σοῦ ἔστησε γλῶκιά καί τώρα εἶναι ἀργά.*

Ἔσσην, 7.10.77

ΟΛΕΣ ΑΥΤΕΣ ΟΙ ΜΕΘΟΔΕΥΣΕΙΣ ὀφείλονταν οὐσιαστικά στήν αὐταρχική δομή τῆς κομματικῆς ἐξουσίας, πού ἐπέτρεπε στούς πονηρούς, στούς ἰδιοτελεῖς καί στούς ὀπορτουμιστές νά νέμονται τά κέντρα τῶν ἀποφάσεων χωρίς ἔλεγχο ἀπό τή βάση.

Τό πρόβλημα τῆς δημοκρατίας μέσα στό Κόμμα ἀποκαλύφθηκε μπροστά μας μέσα σέ τραγικές συνθῆκες: στή μάχη τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1944.

Τότε, πολλοί ἀπό μᾶς, ὄλοι ἐλασίτες, ἀντιδράσαμε καί ἀπευθυνθήκαμε

στήν τοπική ήγεσία του Κόμματος ζητώντας να ακουστεί η γνώμη μας, γιατί πιστεύαμε ότι η τακτική που ακολουθούσαμε απέναντι στους Έγγλέζους ήταν λανθασμένη. Δεν είχαμε αμφιβολία ότι, με όρισμένες προϋποθέσεις, μπορούσαμε να πετάξουμε τα ξένα στρατεύματα στη θάλασσα. "Ομως, ανεξήγητες παρεμβάσεις από πολύ ψηλά βοήθησαν εξ αντικειμένου τον αντίπαλο... Αυτά προσπαθήσαμε να ποῦμε προς τό τέλος του Δεκέμβρη σέ μιά από τίς τελευταῖες μάχες στους λόφους του Νέου Κόσμου. Ποιά ἦταν ἡ ἀπάντηση τῆς τοπικῆς ἡγεσίας; "Ἐκαναν μιά «δική» χωρίς τήν παρουσία μας καί μᾶς καταδίκασαν σέ θάνατο. Ἡ ποινή δέν ἐκτελέστηκε, γιατί ἀκολούθησε σφοδρή ἐπίθεση μέ ἀεροπλάνα καί τάνκς, μέ ἀποτέλεσμα νά σκοτωθοῦν, νά τραυματιστοῦν καί νά αἰχμαλωτιστοῦν τά ἐννέα δέκατα τῶν δυνάμεών μας. Ἐγώ μέ μεγάλο κόπο κατόρθωσα νά διαφύγω καί νά κρυφτῶ τελικά στήν Καλλιθέα.

"Όταν πέντε χρόνια μετά τό ἐπεισόδιο αὐτό μᾶς ἔφεραν στό Δ' Τάγμα Μακρονήσου τίς ἐφημερίδες, γιά νά διαβάσουμε τίς ἀποφάσεις τῆς ΣΓ' Ὀλομέλειας, τό σαράκι τῆς ἀμφιβολίας, πού ἀπό καιρό μέ βασάνιζε, βρῆκε τροφή γιά νά θεριέψει. *Κάτι ἔσπασε μέσα μου: ἡ πίστη στήν ἡγεσία τοῦ ΚΚΕ. Καί ἀπό τότε ἔπαυα νά εἶμαι μέλος τοῦ Κόμματος. Γιατί; Μά διότι ὁ Νίκος Ζαχαριάδης, γενικός γραμματέας, ἐπανέλαβε τή δική μας κριτική, γιά τήν ὁποία τό Κόμμα μᾶς εἶχε καταδικάσει σέ θάνατο... Καί ἡ σκέψη ἀκόμα ὅτι μπορεῖ νά εἶχα ἐκτελεστεῖ ἀπό τούς δικούς μας ἀπό λάθος μέ ἀναστάτωση. Τί εἶπε ὁ Ζαχαριάδης; Εἶπε ὅτι ὀφείλαμε καί μπορούσαμε στή μάχη τοῦ Δεκέμβρη νά πετάξουμε τούς Ἕλληλους στή θάλασσα!*

"Όμως, λέει, ὑπῆρχε προδοσία. Καί προδότης, ποιός; Ὁ γενικός γραμματέας τοῦ Κόμματος, ὁ Γέρος τοῦ Ἀγώνα, ὁ Γεώργιος Σιάντος, πράκτορας τοῦ ἐχθροῦ! Ἀηδίασα. Καί εἶπα μέσα μου: «Μά τί σοί ἡγέτες εἶναι αὐτοί πού διαπιστώνουν ἀπλά πράγματα, αὐταπόδεικτα γιά τούς ἀνώνυμους ἐλασίτες, πέντε χρόνια ἀργότερα, ὅταν ἡ Ἑλλάδα ἔχει γίνει πιά ἐρείπια, ὅταν στίς μάχες ἔχει σκοτωθεῖ ὁ ἀνθός τῆς πατρίδας κι ὅταν στά Μακρονήσια, στίς φυλακές καί στους τόπους ἐκτελέσεων ἔχουν σακατευθεῖ ἡ χαιθεῖ δεκάδες χιλιάδες νέοι κομμουνιστές, μόνο καί μόνο γιατί πίστευαν σέ ἀνίκανους ἡγέτες;».

Γύρισα ἀπ' τό Παρίσι στήν Ἑλλάδα τό 1960 κι ἄρχισα νά γίνομαι γνωστός μέ τά τραγούδια μου. Οἱ φίλοι μου τῆς ΕΠΟΝ καί τῶν στρατοπέδων εἶχαν γίνει ἡγέτες στήν ΕΔΑ. Βλεπόμασταν, τά λέγαμε καί διαφωνούσαμε. Ὁ βασικός λόγος πού μέ ἐμπόδιζε νά πάω μαζί τους ἦταν τό

πρόβλημα τῆς δημοκρατίας. Τούς ἔβλεπα νά ἀπολαμβάνουν ὁ καθένας τίς δικτατορικές του δυνατότητες, στηριγμένοι στίς ἀρχές τοῦ «δημοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ», κυρίως ὁμως στό γεγονός ὅτι αὐτοί ἐκπροσωποῦσαν τήν ΚΕ τοῦ παράνομου ΚΚΕ. Οἱ πέντε χιλιάδες καί πλέον φυλακισμένοι κομμουνιστές, μέ τόν ἥρωισμό τους, μεγαλώνανε τό κύρος τοῦ Γραφείου Ἐσωτερικοῦ τῆς ἡγεσίας τῆς ΕΔΑ, περιβάλλοντας τόν καθένα μέ τό φωτοστέφανο τοῦ ἥρωικοῦ λαϊκοῦ ἡγέτη.

Στά 1962 συμμετεῖχα στήν κίνηση Μανιφέστο τῆς Ἀθήνας, πού εἶχε στόχο τόν ἐκδημοκρατισμό τῆς ΕΔΑ. Ἡμασταν ὅλοι μέλη τοῦ ΕΑΜ, βγαλμένοι ἀπό φυλακές καί ἐξορίες. Ἡ κίνηση αὐτή ἦρθε σέ ριζική ρήξη μέ τήν ἡγεσία τῆς ΕΔΑ τίς μέρες τῆς δολοφονίας καί τῆς κηδείας τοῦ Γρηγόρη Λαμπράκη. Ἐμεῖς πιστεύαμε ὅτι ὁ λαός ἦταν ὠριμος γιά βαθύτατες πολιτικές ἀλλαγές. Οἱ ἡγέτες τῆς ΕΔΑ θέλανε νά κρατήσουν τήν κηδεῖα σέ ὄρια ἀνώδυνα γιά τήν τότε κυβέρνηση, γι' αὐτό καί προσπάθησαν νά μᾶς ἀπομονώσουν. Ἐμένα, λόγου χάρη, ἡ περιφρούρηση τῆς ΕΔΑ μέ ἔκλεισε στό κυλικεῖο τοῦ Σιδηροδρομικοῦ Σταθμοῦ Λαρίσης κατά τήν ἄφιξη τῆς σοροῦ, καί τήν ἐπομένη, τή μέρα τῆς κηδείας, μέ ἐμπόδισαν νά μπῶ στή Μητρόπολη.

Τό ἐντυπωσιακό ξέσπασμα τῆς νεολαίας σέ μιά μεγαλειώδη ἀντικυβερνητική διαδήλωση κατά τήν κηδεῖα φαίνεται πῶς ἔδωσε τήν ἰδέα στήν ἡγεσία τῆς ΕΔΑ, ὥστε νά μοῦ γίνει τήν ἐπομένη πρόταση ἀπό τόν Ἀντώνη Μπριλλάκη γιά συνεργασία, προκειμένου νά δημιουργηθεῖ μιά κίνηση νέων πού θά ἔφερε τό ὄνομα τοῦ νεκροῦ βουλευτῆ τῆς Ἀριστερᾶς.

Τά γεγονότα πού ἀκολούθησαν ἔδειξαν ὅτι ἐκεῖνοι δέν πίστευαν στήν ἀκτινοβολία αὐτῆς τῆς κίνησης, πού τήν ἔβλεπαν σάν μιά πολιτιστική λέσχη, μιᾶς καί ὁ ἐπικεφαλῆς θά ἦταν ἓνας γνωστός συνθέτης λαϊκῶν τραγουδιῶν. Ἐτσι θά ξόφλαγαν μαζί μου, γιατί ἡ συμμετοχή μου, ἰδιαίτερα στό Μανιφέστο, τούς δημιουργοῦσε προβλήματα, ἀφοῦ τό αἶτημα τοῦ ἐκδημοκρατισμοῦ ἦταν γι' αὐτούς ζήτημα ταμπού.

Ἐδῶ θά πρέπει νά μιλήσουμε γιά τό πῶς λειτουργοῦσε τότε ἡ ΕΔΑ, πού ὑποτίθεται πῶς δέν ἦταν ἀμιγῆς κομμουνιστικό κόμμα, ἀλλά συμμαχία εὐρύτερων δημοκρατικῶν δυνάμεων, μέ προσωπικότητες τοῦ κύρους ἑνός Πασαλίδη, ἑνός Ἡλιοπούλου καί ἑνός Κιτσίκη. Ὁ Ἡλιοῦ ἦταν καί δέν ἦταν μέσα στό Κόμμα... Ὅλες τίς ἀποφάσεις, γιά ὅλα τά θέματα, τίς ἔπαιρνε τό Γραφεῖο Ἐσωτερικοῦ, πού τό ἀποτελοῦσαν τότε οἱ Μπριλλάκης, Γλέζος, Δρακόπουλος, Καρρᾶς, Κύρκος καί μερικοί ἄλλοι. Γραμμα-

τέας ήταν ο πρώτος, ο οποίος και «κατέβαζε τή γραμμή» από τό Πολιτικό Γραφείο, πού βρισκότανε στό Βουκουρέστι.

Μοῦ ἔτυχε ἀργότερα νά ρωτῶ τόν Μπριλλάκη γιά ποιό λόγο ἐλήφθη ἡ τάδε ἀπόφαση, καί νά μοῦ λέει: «Ἔτσι ἀποφάσισαν ἔξω», κι ἀμέσως μετὰ νά ζητῶ νά μάθω ἀπό τόν Κολιγιάννη γιά ποιό λόγο πῆραν τήν ἀπόφαση αὐτή, καί νά μοῦ ἀπαντᾷ: «Ἔτσι ἀποφάσισαν μέσα...».

Κανείς λοιπόν δέν γνώριζε ποιός ἔπαιρνε τίς τελικές ἀποφάσεις. Ὅμως δέν ἔχει, νομίζω, καί πολλή σημασία ἂν αὐτός ἦταν ἓνας ἢ δύο ἢ πέντε. Πάντως ὁ κύκλος ἦταν στενός καί ἀσφυκτικά κλειστός. Ἦταν, ἐξἄλλου, ἱεροσυλία ἀκόμα καί νά θέσεις ἀπλῶς τό ἐρώτημα. Ἡ γενική ἄποψη ἦταν ὅτι τίς ἀποφάσεις τίς παίρνει τό Κόμμα, καί κάθε περαιτέρω συζήτηση σταματοῦσε μπροστά στά πόδια αὐτῆς τῆς σύγχρονης Πυθίας, πού ὁ κοινός θνητός δέν εἶχε δικαίωμα νά ὑψώσει τά μάτια του ἐπάνω της.

Τό Γραφεῖο Ἐσωτερικοῦ υἱοθετοῦσε τή «γραμμή». Ἐάν ἤθελε νά προχωρήσει σέ περαιτέρω ἀποφάσεις, αὐτές θά ἔπρεπε νά ἐγκριθοῦν ἀπό τό ΠΓ γιά νά μποροῦν νά περάσουν στό δεύτερο στάδιο, στήν Ἐκτελεστική Ἐπιτροπή τῆς ΕΔΑ. Χρόνια ὀλόκληρα ἐκεῖ μέσα γίνονταν κάθε εἶδους ἀκροβατισμοί, στήν περίπτωση πού κάποιος ἀπό τούς συνεργαζόμενους (συμμάχους) εἶχε γνώμη ἢ, πολύ περισσότερο, ἀντίρρηση.

Στά 1966, ὁ Γιάννης Πασαλίδης μ' ἔπιασε ἀγκαζέ στό χόλ τῆς Βουλῆς, γιά νά μοῦ πεῖ:

«Σοῦ ἀνοίγω τήν καρδιά μου, γιατί εἶσαι ἀγνός, ὅπως κι ἐγώ. Μήν τούς ἐμπιστευτεῖς. Ὅλα αὐτά τά χρόνια μέ μεταχειρίστηκαν. Τό ξέρω. Ὅμως, τί μποροῦσα νά κάνω; Βλέπεις, πονῶ τήν ΕΔΑ, γιατί εἶναι παιδί μου, ὅπως πονῶ καί τούς ἐδαίτες... Ἐχω τό δικαίωμα νά τούς πικράνω; Ἐνα μόνο θέλω νά ξέρεις. Ὅτι δέν μέ ξεγέλασαν...».

Ἔτσι οἱ ἀποφάσεις τῆς Ἐκτελεστικῆς ἦταν οἱ ἀποφάσεις τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος, πού θά ἔπρεπε χωρίς συζήτηση νά τίς ἐφαρμόζουν ὅλα τά μέλη καί ὅλα τά στελέχη. Ἀκόμα καί αὐτοί πού ἀνῆκαν στή Διοικούσα Ἐπιτροπή, ἡ ὁποία συνεδρίαζε μιά φορά τό χρόνο μόνο καί μόνο γιά νά δίνει κάποια ἐπίφαση στίς ἀποφάσεις τῆς Ἐκτελεστικῆς, δηλαδή στίς ἀποφάσεις τοῦ κομματικοῦ ὄργανου, τοῦ Γραφείου Ἐσωτερικοῦ, δηλαδή στίς ἀποφάσεις τῶν πέντε, τῶν δύο ἢ τοῦ ἑνός.

Πολύ λίγοι ἦταν ἐκεῖνοι πού ἤξεραν πῶς πίσω ἀπό τό γενικευμένο προφίλ

τοῦ λαϊκοῦ συνθέτη καί τοῦ ρομαντικοῦ ὁπαδοῦ τῆς εὐρείας Ἀριστερᾶς κρυβότανε κάποιος πεπειραμένος ἀγωνιστής μέ κατασταλαγμένες ἀπόψεις, ἀπόψεις πολύ γνωστές, κυρίως στούς ἡγέτες τῆς Ἀριστερᾶς.

«Δέν θέλησαν νά ἐνσωματώσουν τό Μανιφέστο στήν ΕΔΑ», σκεφτόμουν, «γιατί φοβόνταν τίς ἐπιπτώσεις, δηλαδή τό ξεσκέπασμα ἑνός ἀσφυκτικοῦ συγκεντρωτισμοῦ, πού καταδίκαζε τό Κόμμα στήν ὑπανάπτυξη, πράγμα πού θά τούς στεροῦσε τά προνόμιά τους. Γι' αὐτό, γιά νά ξοφλήσουν μαζί μου, μοῦ πρότειναν νά συνεργαστοῦμε σέ μιά κίνηση γιά νέους καί νέες, βέβαιοι πώς θά ἐκφυλιζόταν σέ ἕνα πολιτιστικό σωματεῖο».

Μοῦ πρότειναν δύο στελέχη ἀπό τή Νεολαία τῆς ΕΔΑ καί μοῦ ζήτησαν νά τοποθετήσω κι ἐγώ ἄλλους δύο. Ἔτσι, αὐτή ἡ ομάδα μέ τούς πέντε ξεκίνησε τήν Κίνηση Νέων «Γρηγόρης Λαμπράκης», πού σέ ἔξι μῆνες ἔμελλε νά γίνει τό μεγαλύτερο πολιτικό κίνημα μετά τόν Ἐμφύλιο, ἐμπνέοντας καί κινητοποιώντας ἑκατοντάδες χιλιάδες νέους στίς πόλεις καί στά χωριά. Ναί, στά χωριά, ὅπου γιά πρώτη φορά ξανάμπαινε δυναμικά ἡ Ἀριστερά.

Τότε συνέβησαν τά ἐξῆς ἐνδιαφέροντα, πού δείχνουν καθαρά τή νοστοροπία τῶν τότε ἡγετικῶν στελεχῶν τῆς ΕΔΑ, τήν εἰκόνα πού εἶχαν γιά μένα καί τίς σχέσεις μου μαζί τους.

Χωρίς καθυστέρηση, ἡγέτης τῆς ΕΔΑ πλησίασε τόν ἕνα ἐκ τῶν δύο συνεργατῶν μου καί τοῦ ζήτησε, οὔτε λίγο οὔτε πολύ, νά μέ παρακολουθεῖ! Ἐκεῖνος, βουλευτής τοῦ ΠΑΣΟΚ σήμερα, δήλωνε ἀργότερα κατάπληκτος: «Μοῦ ζήτησαν νά γίνω χαφιές!».

Ἄλλά καί ἄλλος ἕνας ἀπό τούς δύο τῆς Νεολαίας τῆς ΕΔΑ θά μοῦ πεῖ στά 1966 στή Μόσχα:

«Ὁ τάδε θέλησε νά μέ κάνει χαφιέ. Μοῦ εἶπε νά σέ παρακολουθῶ. Καί ἐπειδὴ ἀρνήθηκα, μέ ἔδιωξαν ἀπό τήν Ἑλλάδα».

Ὁ ἴδιος θά διηγηθεῖ πολύ ἀργότερα ὅτι τόν κάλεσαν στή Βουδαπέστη, γιά νά τοῦ ποῦν ὅτι προέβη σέ ἀντικομματική πράξη, μόνο καί μόνο γιατί δέχτηκε νά συνεργαστεῖ στά *Τετράδια τῆς Δημοκρατίας*, δηλαδή στό ἐπίσημο ὄργανο τῆς κίνησης, πού ἐξέδιδά μόνος μου μέ τή βοήθεια δύο-τριῶν φίλων καί συνεργατῶν μου. Ἡ ἔκδοση αὐτή λειτούργησε σάν ὄργανο φτωχῶν. Τό φτωχό σέ ἐμφάνιση περιοδικό πῆγε ὡς τό τελευταῖο χωριό, τή φτωχότερη συνοικία, γιά νά γίνει τό βασικό ὄργανο γιά τήν αὐτοοργάνωση τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας.

«Γνωρίζεις», τοῦ εἶπε μέλος τοῦ ΠΓ στή Βουδαπέστη, «ὅτι ὑπάρχει

απόφαση του Κόμματος να μὴ γίνεῖ ὀργάνωση ἢ Νεολαία Λαμπράκη ἀλλὰ νὰ παραμείνει κίνηση περιορισμένη;»

«Τό γνωρίζω.»

«Τότε, γιατί δέχτηκες νὰ γράψεις ἄρθρο στό *Τετράδια τῆς Δημοκρατίας* καί μάλιστα γιά τά ὀργανωτικά;»

«Μέ παρέσυρε ὁ Θεοδωράκης. Ἦμασταν στό ὑπόγειο τυπογραφεῖο καί μοῦ λέει: “Γιατί δέν γράφεις ἕνα ἄρθρο πού θά βοηθήσει τά παιδιὰ πού βρίσκονται ἀπομονωμένα στίς τέσσερις ἄκρες τῆς χώρας;”. Τό βρήκα σωστό κι ἔγραψα τό ἄρθρο...»

«Ἦξερες ὅτι πήγαίνες κόντρα στό Κόμμα;»

«Ναί...»

Υπάρχει καί ἄλλο κροῦσμα. Τήν ἴδια μέρα τῶν ἐκμυστηρεύσεων, στό σπίτι μου στό λόφο τοῦ Φιλοπάππου, ἄλλο στέλεχος, μέλος τοῦ προεδρείου τῶν Λαμπράκηδων, ἀνοίγει κι αὐτός τήν καρδιά του:

«Μέ κάλεσαν στή Μόσχα. Μέ κλείσανε στό *Ροσίγια* καί μοῦ εἶπαν νὰ περιμένω. Περιμένα. Ἐρχεται κάποιος καί μοῦ λέει: “Τό βράδυ στίς ὀχτώ θά βγεῖς στό δρόμο. Δεξιά θά σέ περιμένει ἕνα Βόλγα μέ ἀναμμένα φῶτα. Θά μπεῖς...”. Κατέβηκα καί μπῆκα. Φτάσαμε σ’ ἕνα παλιό κτίριο. Ἄνεβήκαμε. Διασχίσαμε ἕναν μακρὺ διάδρομο. Σταματήσαμε μπροστά σέ μιὰ πόρτα. Ὁ συνοδός μου χτυπᾷ. Ἄνοίγει. Μετά ἀνοίγει ἄλλη μιὰ πόρτα. Ἐνα μεγάλο δωμάτιο. Στό βάθος ἕνα γραφεῖο. Πίσω του κάθεται ὁ τάδε [μέλος τῆς ἡγεσίας τοῦ ΚΚΕ]. “Κάθισε”, μοῦ λέει. Κάθομαι. Κι ἀμέσως, χωρίς εἰσαγωγή, συνεχίζει: “Μίλησέ μου γι’ αὐτόν”. “Γιά ποιόν;”, τόν ρωτῶ. “Μά γιά ποιόν ἄλλον, τόν Θεοδωράκη.”»

Αὐτές ἦταν οἱ σχέσεις μου μέ τήν ἡγεσία τῆς ΕΔΑ καί τοῦ ΚΚΕ. Μετατρέπανε τούς στενοὺς μου συνεργάτες σέ «χαφιέδες», γιά νὰ μέ παρακολουθοῦν, τήν ἐποχή πού ἀλώνιζα τήν Ἑλλάδα, πόλη πόλη, χωριό χωριό, «σύμβολο», ὅπως λέγανε, τῆς Ἀριστερᾶς, τήν ἐποχή πού ἔπαιρνα μέρος σέ καθημερινές συγκεντρώσεις, διαδηλώσεις, συνεδριάσεις... Νὰ παρακολουθοῦν τί;

Ὡριμος ἀπό τίς πικρές μου ἐμπειρίες, διέφερα ἀπό τούς ἡγέτες τῆς ΕΔΑ μόνο σέ ἕνα σημεῖο, πού ὅμως εἶναι τό πιό σπουδαῖο, τό πιό οὐσιαστικό καί τό πιό κρίσιμο: δηλαδή στήν ἀντίληψη πού εἶχα γιά τή Δημοκρατία καί γιά τό πῶς πρέπει νὰ ἐφαρμόζεται στήν πράξη μέσα στήν ὀργάνωση, ἀλλά καί στίς σχέσεις τῆς ὀργάνωσης μέ τό μαζικό κίνημα.

Δέν ἔκανα τίποτα τό σπουδαῖο. Ἀπλῶς σεβόμουν τή γνώμη τῶν ἄλλων καί τελικά κατάφερα σέ μεγάλο βαθμό νά ἐπιβάλω δημοκρατικούς τρόπους ὀργάνωσης καί κυρίως λήψης ἀποφάσεων. "Ὅταν πήγαινα σ' ἕνα χωριό, ἔλεγα στό παιδιά: «Ἐσεῖς ἀποφασίζετε», καί τό ἐννοοῦσα. Κι αὐτό, νομίζω, ἦταν τό ὀξυγόνο πού βοήθησε ὥστε νά γιγαντωθεῖ αὐτό τό κίνημα καί, κυρίως, πέρα ἀπό τά ποσοτικά μεγέθη, νά ἀποκτήσει μιᾶ μοναδική ποιότητα στή σκέψη, στήν πρωτοβουλία, στή συμπεριφορά, στό ἦθος. Ἐτσι οἱ Λαμπράκηδες ἔγιναν καί παρέμειναν μιᾶ ἀπό τίς φωτεινότερες σελίδες μέσα στήν ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ προοδευτικοῦ κινήματος. "Ὅμως, ἄν αὐτό τό ὀξυγόνο, ἡ δημοκρατία, ἔμπαινε μέσα στήν ΕΔΑ καί στό Κόμμα, θά ἀνέτρεπε ὅλα τά κακῶς κείμενα, δηλαδή τή δικτατορική ἐξουσία δύο ομάδων ἀνθρώπων – ἡ μιᾶ στό Βουκουρέστι καί ἡ ἄλλη στήν Ἀθήνα– πού ἀποφασίζαν καί διέτασσαν ἐλέω Θεοῦ...

Γι' αὐτό, τό 1966, ἡ δικέφαλη ἐξουσία ἀποφάσισε ἐν κρυπτῶ νά διαλύσει τούς Λαμπράκηδες. Εἶχε στό μεταξύ στρατολογήσει στό Κόμμα τά πιό σπουδαῖα στελέχη, ὥστε νά τά βάλει στό χέρι. Τό ἀποφασιστικό βῆμα πρὸς τήν κατεύθυνση τῆς συρρίκνωσης τῶν Λαμπράκηδων ἦταν ἡ ἀπομάκρυνσή μου ἀπ' τό πόστο τοῦ προέδρου. Αὐτή ἡ κίνηση ἔγινε ὡς ἑξῆς: μέ κάλεσαν νά πάω στό σπίτι ἑνός ἡγετικοῦ στελέχους, ὅπου συνάντησα ἕνα μέλος τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς καί τοῦ Γραφείου Ἐσωτερικοῦ, πού μοῦ εἶπε:

«Θά πρέπει νά ὑποβάλεις γραπτῶς τήν παραίτησή σου ἀπό πρόεδρος τῶν Λαμπράκηδων. Γιά νά μήν ὑπάρξουν σχόλια, θά γίνεις μέλος τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἄν δέν τό κάνεις, θά μᾶς ἀναγκάσεις νά σέ καταγγείλουμε γιά ἀντικομματικές ἐνέργειες...».

"Ἐνα χρόνο ἀργότερα βρισκόμουν στό Ἀγρίνιο γιά προεκλογική ὁμιλία. Ἦταν Μάρτιος τοῦ 1967, ἕνα μήνα πρὶν ἀπό τή δικτατορία. Τό βράδυ, μετά τή συγκέντρωση, ὅταν ἄνοιξα τήν πόρτα τοῦ δωματίου μου στό ξενοδοχεῖο, βρέθηκα μπροστά σέ μιᾶ μεγάλη ἐκπληξη. Σχεδόν ὅλα τά μέλη τοῦ προεδρείου τῶν Λαμπράκηδων βρισκόνταν ἐκεῖ, στό ἡμίφως, καθισμένοι στό κρεβάτι, στίς καρέκλες καί στό πάτωμα. Ἄναψα τό φῶς. Πρὶν καλά καλά τούς ρωτήσω τί θέλανε ἐκείνη τήν ὥρα, κάποιος ἔσπευσε νά μοῦ πεῖ ὅτι κανεῖς δέν ἤξερε γιά τήν παρουσία τους ἐκεῖ, ὅτι συμφώνησαν νά ποῦνε πῶς ἄλλος πάει στήν Ἡπειρο καί ἄλλος στή Μακεδονία καί πῶς ἀποφάσισαν νά μέ δοῦνε κρυφά, γιά νά μέ ρωτήσουν σχετικά μέ μιᾶ σειρά ἀποριῶν πού τούς γεννήθηκαν κυρίως μετά τή μυστική, τήν ὄχι δημόσια ἀποχώρησή μου ἀπό τήν ἡγεσία τῶν Λαμπράκηδων.

Τό ὅτι βρισκόμουν στά μαχαίρια μέ τούς ἡγέτες τῆς ΕΔΑ δέν ἦταν μυστικό. Ἀλλωστε, σέ μιὰ Ὀλομέλεια τῆς Διοικουσας Ἐπιτροπῆς εἶχα ζητήσει τήν παραίτηση τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς γιά τριάντα τρεῖς λόγους. Γιά τήν ἱστορία, ἀποκαλύπτω ἐδῶ ὅτι τήν ὀμιλία μου ἐκείνη τή γνώριζε ὁ Δημήτρης Δεσποτίδης καί τή διάβασα τό πρωί, λίγο πρὶν ἀπό τή συνεδρίαση, στόν Ἡλία Ἡλιοῦ, στό γραφεῖο του στήν πλατεία Κλαυθμῶνος.

«Τά λές πολύ σκληρά», μοῦ εἶπε, «ὅμως ἀνταποκρίνονται στήν ἀλήθεια. Βλέπεις, ἐγῶ δέν μπορῶ νά τά πῶ, γιατί εἶμαι μέλος τῆς Ἐκτελεστικῆς. Ἄν ὅμως βγεῖ κάποιος ὅπως ἐσύ καί τά πεῖ, τότε θά μιλήσω κι ἐγῶ».

Τήν ἄλλη μέρα τό μεσημέρι, μοῦ ἔκανε νόημα ἀπό τό προεδρεῖο, ὅπου καθόταν, νά βγῶ ἐξῶ. Βγήκε κι αὐτός καί κατευθύνθηκε πρὸς τίς τουαλέτες. Τόν ἀκολούθησα καί, μόλις βρεθήκαμε μόνοι, μέ ρώτησε: «Πότε θά μιλήσεις;». «Σήμερα τό ἀπόγευμα», τοῦ εἶπα. Τό ἀπόγευμα ὅμως ὁ Ἡλιοῦ δέν ἦρθε. Σηκώθηκα καί, πρὶν τελειώσω τήν πρώτη φράση, ἀκούστηκαν φωνές: «Ἐξῶ! Ἐξῶ!».

Ἀνέλαβε ὁ Γλέζος νά τούς καλμάρει, κι ἔτσι συνέχισα. Ἀκολούθησε ὁ Δεσποτίδης, πού ἔμπηξε τό μαχαίρι τόσο βαθιά, ὥστε ὁ Μπριλλάκης νά βγάξει ἀφρούς καί νά τοῦ ζητᾶ νά ἀνακαλέσει. Γενναῖες παρεμβάσεις ἔκαναν ἀνάμεσα σέ ἄλλους ὁ Σπύρος Λιναρδάτος καί ὁ Ἀριστείδης Μανωλάκος. «Ὅμως, ὅπως εἶπαμε, ἡ Διοικούσα ἦταν ὄργανο στά χέρια τῆς Ἐκτελεστικῆς καί δέν ἔγινε ἀπολύτως τίποτε ἀπ' ὅσα προτείναμε.

Λίγο πιό πρὶν, στό Βουλευρέσι, καί σέ εἰδική συνεδρίαση τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου παρουσία μου, εἶχαν ἀπορριφθεῖ ὅλες οἱ προτάσεις τοῦ προεδρείου τῆς Νεολαίας Λαμπράκη γιά μεγάλες κινητοποιήσεις στά 1966-67.

Ὁ Στρίγγος μάλιστα συνόψισε τίς ἀπόψεις τοῦ ΠΓ μέ μιὰ φράση: «Νά γυρίσετε στή μυρμηγκοδουλειά... ». Ἐτσι μεθοδεύανε τή συρρίκνωση τῶν Λαμπράκηδων.

Βομβαρδισμένος ἀπό τίς ἐρωτήσεις τῶν Λαμπράκηδων στό Ἀγρίνιο, ὑποχρεώθηκα νά τούς ἀποκαλύψω τό ἱστορικό τῶν σχέσεών μου καί τῶν διαφορῶν μου μέ τήν ἡγεσία ἀπό τήν ἀρχή. Τίς διαφωνίες μας καί τίς δυσκολίες στό ἔργο πού προσπαθούσαμε νά κάνουμε στή Νεολαία.

Κυρίως, ὅμως, ἐπέμεινα στή βασική μου διαφορά ὡς πρὸς τή δημοκρατία καί τίς δημοκρατικές διαδικασίες ἀπό τή βάση ὡς τή κορυφή: «Πιστεύω πῶς ἡ ἀντίληψή μας γιά τό μοντέλο τοῦ Κόμματος προεξοφλεῖ τήν ἀποψή μας γιά τόν τύπο τῆς κοινωνίας πού θά χτίσουμε. Ἄν ἡ ΕΔΑ

γίνει αὖριο ἐξουσία, τό καθεστώς πού θά προκύψει θά εἶναι ὀλοκληρωτικό, σύμφωνα μέ τήν ὀλοκληρωτική μορφή τῶν δομῶν της».

Καθώς ξημέρωνε, τά πρόσωπα τῶν Λαμπράκηδων φωτίζονταν, πιό πολύ ἀπό τό ἐσωτερικό παρά ἀπ' τό ἐξωτερικό φῶς.

«Νά φύγουμε ἀπ' τήν ΕΔΑ! Νά φύγει ἡ Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη ἀπό τήν ΕΔΑ καί νά κάνουμε τό Κόμμα τῶν Λαμπράκηδων!», εἶπαν σχεδόν ταυτόχρονα ὅλοι μέ μιὰ φωνή. Κι ἄς ἦταν οἱ περισσότεροι μέλη – κρυφά ἀπό μένα – διαφορῶν μηχανισμῶν τοῦ ΚΚΕ.

Τί συνέβη ἄραγε; Τά στελέχη τῶν Λαμπράκηδων εἶχαν τά ἴδια βιώσει τή δημοκρατία στήν καθημερινή πράξη, ζυμωμένα μέ τίς μάζες. Καί εἶχαν μεγαλουργήσει. Εἶδαν ἔτσι τήν ἀντίθεση μέ τήν ΕΔΑ καί τίς ἀντιδημοκρατικές μεθόδους, πού τήν καταδίκαιζαν σέ ἀγκύλωση καί τήν ἀπομάκρυναν ἀπό τό λαό.

Ποτέ ἄλλοτε ἡ Ἀριστερά δέν εἶχε τόσο ὀλοκληρωμένους σφαιρικούς στόχους: ἀπό τήν ἐθνική ἀνεξαρτησία ὡς τόν πολιτισμό, περνώντας μέσα ἀπό τήν κοινωνική δικαιοσύνη. Ἐξέφραζαν, περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη φορά, τά συμφέροντα, τά δίκαια καί τά ὄνειρα τῆς ἐλληνικῆς νεολαίας, κι ἔτσι ἀνέδειξαν τή Νεολαία Λαμπράκη ὡς τή γνησιότερη ἔκφραση τῆς Ἀριστερᾶς τῶν μαζῶν – μέ τήν ἔννοια ὅτι οἱ μάζες συμμετεῖχαν δημιουργικά στήν ἐκπόνηση ὅλων τῶν προγραμμάτων, τοπικῶν, κλαδικῶν καί ἐθνικῶν, χάρη στούς δημοκρατικούς θεσμούς πού χαρακτήριζαν τίς δομές τῆς ὀργάνωσης.

Ἔτσι οἱ Λαμπράκηδες ἔγιναν ἡ ἄλλη Ἀριστερά: ἡ πρώτη ἀντιδογματική, γνήσια δημοκρατική Ἀριστερά στήν Εὐρώπη: πρόδρομος τῶν κοσμογονικῶν ἀλλαγῶν πού ἀκολούθησαν ἀπό τό 1968 καί μετά καί ὀδήγησαν στόν εὐρωκομμουνισμό κι ἀπό κεῖ στήν περεστρόικα καί στήν κατάλυση τῶν ὀλοκληρωτικῶν καθεστῶτων στίς κομμουνιστικές χῶρες. Ἐκεῖ ὅπου εἶχε ἐγκαθιδρυθεῖ τό σύστημα τῆς «σύγχρονης μοναρχίας», ὅπως τό κατήγγειλα στά 1976 στό συμπόσιο μέ θέμα «Σοσιαλισμός-πολιτισμός» στό Κολυμπάρι τῆς Κρήτης.

Ἄς γυρίσουμε ὅμως στό Ἀγρίνιο... Ὁ μόνος πού δέν ἐνθουσιάστηκε ἀπ' τήν πρόταση γιά τό νέο κόμμα ἦμουν ἐγώ, γιατί, ὅπως τοῦς εἶπα, μέ φόβιζε ἡ διάσπαση μπροστά στίς ἐπικείμενες ἐκλογές, πού εἶχαν ὀριστεῖ γιά τίς 28 Μαΐου τοῦ 1967.

Ἀνέλαβα ὅμως νά μιλήσω σέ στελέχη τῆς ΕΔΑ πού σκέφτονταν ὅπως ἐμεῖς καί νά παρουσιάσω σχετική εἰσήγηση γιά τή δημιουργία νέας πολι-

τικῆς παράταξης, πού θά ἐξέφραζε τήν ἄλλη Ἀριστερά, στίς 21 Ἀπριλίου τοῦ 1967! Τήν ἡμέρα πού βγήκαν τά τάνκς στους δρόμους τῆς Ἀθήνας...

Ἀναφερθήκαμε ὡς ἐδῶ σέ δύο ἱστορικές περιόδους: τή δεκαετία τοῦ '40 καί τοῦ '60.

Στήν πρώτη παλεύαμε βασικά γιά τήν ἐλευθερία. "Ὅμως σέ παγκόσμια κλίμακα τό μέτωπο τῆς ἐλευθερίας εἶχε δύο ἄξονες. Ὁ ἕνας ἀκολουθοῦσε τήν ἰδεολογία τῶν Ἀγγλοαμερικανῶν, ὁ ἄλλος τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως. Γιά ὅσο διάστημα ὑπῆρχε ὁ ναζισμός, τό μέτωπο ἦταν ἐνιαῖο. Μετά τή νίκη τῶν συμμάχων τό μέτωπο διασπάστηκε. Ἡ ἀντίθεση πέρασε κάθετα μέσα σέ ὅλες τίς χῶρες, τούς λαούς, τίς κοινωνίες. Μπήκαμε στόν *Ψυχρό Πόλεμο*, πού ἡ χώρα μας τόν γνώρισε στή χειρότερή του μορφή: τήν ἐμφύλια σύρραξη.

Γιά μᾶς τούς Ἕλληνες κομμουνιστές, πού ἀσπαστήκαμε ἀπ' τήν πρώτη μας νεότητα τή νέα ἰδεολογία, ὅλη αὐτή ἡ περίοδος ὑπῆρξε ἕνα ὀδυνηρό σχολεῖο. Μπήκαμε στό Κόμμα φορτωμένοι μέ μύθους, πού ὅσο προχωρούσαμε πρὸς τήν Ἀπελευθέρωση κατέρρεαν ὁ ἕνας μετά τόν ἄλλο. Βαθιά προβληματισμένοι ἀπό τήν ἀλαζονεία τῆς κομματικῆς ἐξουσίας στό τρίμηνο τῆς κόκκινης κυριαρχίας στήν Ἀθήνα –ἀπό τόν Ὀκτώβριο μέχρι τόν Δεκέμβριο τοῦ 1944– βγήκαμε ἀπό τή μάχη τοῦ Δεκέμβρη γεμάτοι ἐρωτηματικά.

Ὅμως ὁ ἀντίπαλος δέν μᾶς ἐπέτρεψε νά συνέλθουμε, νά ζητήσουμε ἐξηγήσεις, νά διαφωτιστοῦμε. Οἱ διώξεις ἦταν ἀπανωτές. Συλλήψεις, ξυλοδαρμοί, δολοφονίες, δίκες, φυλακίσεις, ἐξορίες. Μέ κορύφωση τήν κόλαση τῆς Μακρονήσου. Ἐκεῖ ἔμελλε νά μέ μεταφέρουν στίς 26 Μαρτίου τοῦ 1949, στό Α' Τάγμα, γιά νά μέ βασανίσουν, λίγες μέρες μετά τήν ἀνάγνωση τῶν πρακτικῶν τῆς ΣΤ' Ὀλομέλειας, πού μέ ὀδήγησε στήν ἀπόφασή μου νά ἐγκαταλείψω ὀριστικά τίς γραμμές τοῦ ΚΚΕ. Καί ὅμως, ἐξακολουθοῦσα νά εἶμαι τυπικά μέλος καί, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἂν τό δήλωνα τή μέρα πού μᾶς εἶχαν μαντρώσει σάν ἄρνια στους φούρνους τοῦ Δ' Ταγματός, πρὶν ἀρχίσει ὁ γολγοθάς, θά ἔδινά τήν ἐντύπωση ὅτι «ἔσπασα» μπροστά στήν προοπτική τῶν βασανιστηρίων...

Ἀποφάσισα λοιπόν ἀπό κεῖ καί πέρα νά ὑπερασπιστῶ τόν χαμένο γιά μένα κομμουνισμό, τά προδομένα ἰδανικά, τήν ποδοπατημένη ἀπό ἀνάξιους ἡγέτες νεότητά μου, πού τήν εἶχα ἀφιερώσει ὀλόκληρη στό Κόμμα

καί στό λαό. "Ήμουν ὁ κομματικός ὑπεύθυνος τῆς ἀποστολῆς, καί νομίζω ὅτι ἔπραξα στό ἀκέραιο τό καθῆκον μου. "Ἐπρεπε νά δώσω τό παράδειγμα καί γι' αὐτό βασανίστηκα περισσότερο ἀπό τούς ἄλλους. Τί μέ κρατοῦσε; Μονάχα ἡ ἀντίσταση κατά τῆς βίας. Οἱ βασανιστές ἀπέναντί μου, ἀξιωματικοί καί ὀπλίτες τοῦ ἐθνικοῦ στρατοῦ, μοῦ ἔφταναν γιά νά ὑπερασπιστῶ τήν ἀξιοπρέπεια καί τήν τιμή τοῦ ἀνθρώπου.

Γι' αὐτό, ὅταν στό μέσο τῶν ὁμαδικῶν βασανισμῶν ὁ μοίραρχος τῆς χωροφυλακῆς πού μᾶς συνόδευε ἀπό τό ἄλλο στρατόπεδο ἔπαθε σόκ μπροστά σέ μιᾶ μορφή βίας πού οὔτε ὁ ἴδιος –βαμμένος ἀντικομμουνιστής ἐντούτοις– δέν φαναζόταν καί ἔσκυψε ἐπάνω μου καί μοῦ εἶπε: «Παιδί μου, εἶναι κανίβαλοι! Σέ παρακαλῶ, κάνε δήλωση γιά νά γλιτώσεις...», δέν τοῦ εἶπα: «Δέν ὑπογράφω γιατί εἶμαι κομμουνιστής», ἀλλά «Δέν ὑπογράφω γιατί εἶμαι Κρητικός», καί τό ἐννοοῦσα.

"Ὅταν τό πρόφερα αὐθόρμητα, πηγαῖα, τότε συνειδητοποίησα ὅτι δέν εἶμαι πιά ὁ ἴδιος, ὅτι κάτι ἄλλαξε μέσα μου καί ὅτι θά ζήσω ἔξω ἀπό τήν οἰκογένεια τῶν συντρόφων μου... Νά ὁμολογήσεις ἐκεῖνη τή στιγμή πώς δέν εἶσαι κομμουνιστής ἦταν σάν νά 'λεγες πώς φοβήθηκες, πώς συμβιβάστηκες, πώς ὑποχώρησες...

Λίγο ἀργότερα, στό 401 Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο, ἀφοῦ γλίτωσα, ἄρχισαν νά μέ βασανίζουν οἱ σκέψεις. "Ήμουν ἐκεῖ ἀπ' τόν Μάρτιο ἕως τόν Ἰούλιο τοῦ 1949. Στό ἀποκορύφωμα τῆς ἐμφύλιας σύρραξης, δηλαδή στήν πιό φοβερή στιγμή τῆς καταδιωκτικῆς μανίας τῆς Ἀσφάλειας καί τῆς ΕΣΑ. Κι ἐγώ στά χέρια τους. Χωρίς «θέση», δηλαδή χωρίς Κόμμα. Μόνο μέ «ἀντίθεση». Ἀντίθεση πρὸς τή βία, πού γιά μένα ἐκεῖνη τή στιγμή εἶχε ἓνα μόνο πρόσωπο: τήν ἐθνική κυβέρνηση, πού τήν ἀποτελοῦσαν οἱ Λαϊκοί καί οἱ Φιλελεύθεροι. Τό θρόνο. Τόν ἐθνικό στρατό. Τήν Ἀσφάλεια καί τή Βασιλική Χωροφυλακή. Πέρα ὅμως ἀπ' αὐτά τά «ἀγκωνάρια», τό μίσος μου στρεφόταν καί ἐναντίον ὅλων ὅσων ὑπῆρχαν γύρω ἀπό τά φρούρια τῆς ἐξουσίας: κοινωνικές τάξεις, διανοούμενοι καί καλλιτέχνες τοῦ κατεστημένου, ἀριστεροί πού κάμφθηκαν καί ἄλλαξαν στρατόπεδο.

Μέ ἄλλα λόγια, αὐτό πού συνέβη στίς σχέσεις μου μέ τό ΚΚΕ ἦταν ὅτι μέ συνέδεαν μαζί του οἱ κοινοί μας ἐχθροί καί μέ χωρίζαν ἡ πλήρης ἀντίθεσή μου πρὸς τήν ἡγεσία, ἡ ἔλλειψη ἐμπιστοσύνης στίς ἀποφάσεις της καί, τέλος, ἡ βεβαιότητά μου ὅτι καί τό ΚΚΕ, ἂν ἐξακολουθῆσει νά ἔχει τά ἴδια μυαλά, κάτω ἀπό ἄλλες συνθῆκες, ὅταν δηλαδή θά πάψει νά εἶναι τό κόμμα τῶν διωξέων, τῶν μαρτύρων καί τῶν θυσιῶν καί γίνει κόμμα

έξουσίας, θά αναπαράγει τις ίδιες ακριβώς μορφές βίας έναντίον τών οποίων σήμερα παλεύει.

Δέν ἤξερα φυσικά τότε γιά τίς διώξεις πού γίνονταν μέσα στίς γραμμές τών ἀγωνιστῶν, τίς ἐξοντώσεις στελεχῶν καί μαχητῶν ἢ γιά τά βασανιστήρια πού γίνονταν στά βουνά ἀπό τήν κομματική ἐξουσία, ὄχι στούς ἀντιπάλους της, ἀλλά κυρίως στά ἴδια της τά μέλη, στήν προσπάθειά της νά κατασκευάσει προδότες, ὥστε νά καλύψει τήν ἀνεπάρκειά της, πού μόνον αὐτή ὀδήγησε στίς ἀλλεπάλληλες ἤττες.

Ἄπό κεῖ καί πέρα ἡ πολιτική μου δραστηριότητα πρέπει νά ἐρμηνευθεῖ μέ βάση αὐτή τήν τοποθέτηση, πού, ὅπως εἶπα, ἦταν ὀριστική ἀπό τήν ἐποχή ἐκείνη. Ὅταν μέ ξαναπῆγαν στή Μακρόνησο, γιά νά μέ βασανίσουν καί πάλι, ἤμουν ἤδη κάποιος ἄλλος. Ἄν πληροφοροῦσα τούς «ἀπέναντι» γιά τίς μύχιες σκέψεις μου, εἶναι βέβαιο ὅτι θά μέ σήκωναν στά χέρια. Ἄς μήν ξεχνᾶμε ὅτι σχεδόν ὅλοι οἱ βασανιστές τῆς Μακρονήσου προέρχονταν ἀπό τήν Ἀριστερά. Εἶχαν «σπάσει» ἀπό τό φόβο ἀλλά καί λόγω τῆς κατάρρευσης τοῦ κινήματος. Γι' αὐτό καί ἦταν ἀνελέητοι σ' αὐτούς πού ἐπέμεναν νά δηλώνουν πίστη στό ΚΚΕ.

Ἐνῶ λοιπόν ἴσως κάπου νά «συμφωνοῦσα» μέ τούς βασανιστές μου –στήν πλήρη ἀπογοήτευση γιά τό ἀλάθητο τῆς ἡγεσίας καί στήν ἀνικανότητά της νά ἐκφράσει ἕνα λαό σάν τόν δικό μας– ἐντούτοις κάθισα νά μέ βασανίσουν χειρότερα κι ἀπό πρίν, γιατί στό μεταξύ εἶχα τή δική μου, τήν ἐντελῶς ἀτομική, προσωπική στάση ζωῆς, τή δική μου ἰδεολογία, φιλοσοφία, ἀντίληψη...

Χωρίς ὅμως τή συντροφικότητα, χωρίς τήν πίστη ὅτι ἀνήκεις σ' ἕνα μεγάλο ἔθνικό καί διεθνές στρατόπεδο, πῶς ν' ἀντέξεις μόνος μέσα στά νύχια αὐτῆς τῆς σατανικής κρεατομηχανῆς πού ἦταν ἡ ἐθνικόφρων Ἑλλάς τοῦ 1949; Συνέβη λοιπόν αὐτό τό πρωτοφανές: νά μέ βασανίζουν γιά κάτι πού εἶχα πάψει νά εἶμαι –μέλος τοῦ ΚΚΕ–, ἐγώ νά τό ξέρω, αὐτοί νά πιστεύουν ὅτι εἶμαι, ἀλλά κι ἐγώ νά τούς μισῶ ὄχι γι' αὐτό πού πιστεύουν ἀλλά γι' αὐτό πού κάνουν.

Ἐτσι ὅμως, χωρίς νά τό καταλαβαίνω, ὑπεράσπιζα τήν τιμή αὐτῆς τῆς ἄλλης Ἀριστερᾶς, τῆς ἐκτός τῆς κηδεμονίας τοῦ ΚΚΕ, πού ἐκείνη τήν ἐποχή δέν μποροῦσε νά ἔχει ἄλλη ἰδεολογία παρά μόνον τήν ἀντοχή στή βία τῆς νικητριάς παράταξης, δηλαδή τῆς ἐλληνικῆς Δεξιᾶς! Ἄν ὅμως εἶχα

τότε τήν άντοχή νά άποδείξω στόν έαυτό μου ότι ήμουν δυνατός, νόμιζα έπίσης ότι δέν είχα τό δικαίωμα νά διακηρύξω άνοιχτά τήν αντίθεσή μου πρός τούς ήττημένους, δηλαδή τά θύματα. Έτσι, για όσο διάστημα οί μέν θά ήταν θύτες και οί άλλοι θύματα, θά κρατούσα μόνο για μένα τίς σκέψεις μου, πιστεύοντας πώς είναι προδοσία νά τοποθετηθείς έστω και έξ αντικειμένου μέ τούς θύτες-νικητές. Υπήρχε έξάλλου κι αυτή ή άπέραντη συναισθηματική φόρτιση, πού μέ ένωνε μέ όλους τούς άγωνιστές: κομμουνιστές, έαμίτες, έπονίτες. Μ' αυτούς τούς πολλούς και τούς άνώνυμους δέν θά μπορούσα ποτέ νά χωρίσω. Νά πω ότι δέν άνήκω στην ίδια οικογένεια.

Θά έπρεπε ή ήγεςία του ΚΚΕ νά μπει στη Βουλή, νά έχει γραφεία, αυτοκίνητα, μηχανισμούς, νά μπει στην κυβέρνηση, νά μάς δείξει τό δικό της πρόσωπο του έξουσιαστή, για νά μπορέσουμε νά πούμε επιτέλους αυτό πού σκεφτόμασταν από τον Μάρτιο του 1949 και τό είχαμε κλειδαμπαρωμένο μέσα μας, ότι δηλαδή από τή στιγμή πού λείπει τό όξυγόνο της δημοκρατίας από τή βάση ως τήν κορυφή και δέν υπάρχει ή ουσιαστική συμμετοχή όλων των μελών στη διαμόρφωση και λήψη των αποφάσεων, στην ουσία δέν προσπαθούν νά κάνουν τίποτε άλλο παρά νά αναπαράγουν, και μάλιστα στο όνομα της Άριστερας και της προόδου, έναν άκόμα ολοκληρωτισμό, μέ τή διαφορά πώς αυτός έμεταλλεύεται τά άγνότερα και ιερότερα αισθήματα και όνειρα των ανθρώπων για νά οικοδομήσει τήν έξουσία του.

Τά πράγματα για μένα ήταν σαφή. Δέν μπορεί νά είναι ούτε νά λέγεται Άριστερά ή παράταξη πού δέν σέβεται τή δημοκρατία ούτε μέσα στο Κόμμα ούτε μέσα στην κοινωνία. Όμως, όπως ή Έκκλησία, πού είχε χρεωθεί τήν Ίερά Έξέταση, τελικά μονοπώλησε τό χριστιανισμό, τό ίδιο και ή καινούργια Έκκλησία, τό Κόμμα, χρεωμένο μέ έκατομμύρια θυμάτων και μέ δάκρυα λαών όλόκληρων, τελικά μονοπωλεί τήν Άριστερά. Πώς νά βιώσεις μιá τέτοια αλήθεια, όταν έχεις θυσιάσει τά νιάτα σου σ' αυτή τήν ιδεολογία; Μήπως είναι εύκολο νά βγούν από μέσα σου οί χίλιες δυό φωνές πού σε καλούν νά ύποταχτείς, νά συμβιβαστείς; Πώς νά εγκαταλείψεις τούς συντρόφους σου, όσους και όποιους επιμένουν νά μή βλέπουν; Στην πραγματικότητα, ή οικογένειά μου ήταν ή έαμική Άριστερά. Έξω απ' αυτήν δέν είχα ούτε φίλους ούτε γνωστούς. Έτσι, στη δεκαετία του '50 προσπάθησα νά αφιερωθώ στη μουσική ολοκληρωτικά. Και πραγματι, μέ τή μουσική ξεπέρασα τήν έσωτερική κρίση. Ήρέμησα. Άρνήθηκα όλες τίς προτάσεις νά ξαναμπώ στο ΚΚΕ. Τό 1957, έξάλλου, οί

Σοβιετικοί επίσημοι απαγόρευσαν τήν εκτέλεση τοῦ ἔργου μου *Σουίτα ἄρ. 1* –τή στιγμή μάλιστα πού εἶχα τιμηθεῖ μέ τό χρυσό μετάλλιο στό Φεστιβάλ τῆς Μόσχας– προσθέτοντας ἔτσι ἕνα ἀκόμα ἐπιχείρημα μέσα μου γιά τήν πνευματοκτόνο ιδιότητα τοῦ ὑπερσυγκεντρωτισμοῦ αὐτοῦ, πού θά κατήγγελλε ὁ Γκορμπατσόφ τριάντα χρόνια ἀργότερα...